

Asia: VN/14302/2019

Lausuntopyyntö luonnoksesta uudeksi ilmastolaiksi

Lausunnonantajan lausunto

Yleisiä huomioita esityksestä

Ilmastolain tavoitteena on hillitä ilmastonmuutosta ja edistää ilmastonmuutokseen sopeutumista. Perustuslain 20 §:n 1 momentin mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Huolimatta siitä, että voimassa oleva ilmastolaki tai nyt esitetty eivät sisällä suoria mainintoja kulttuurista tai kulttuuriperinnöstä (saamelaiskulttuuria lukuun ottamatta), liittyy laki kokonaisuudessaan perustuslain 20 §:n ympäristöperusoikeuden turvaamiseen.

Ilmastolain keskeiset hillinnän ja sopeutumisen tavoitteet koskevat kulttuuriperintösektoria ja kulttuuriperinnöllä on annettavaa molemmille. Ilmastonmuutoksen ja luonnonkadon myötä iso osa kulttuurista perintöämme on uhanalaista. Luonnon- ja kulttuuriperinnönsuojelun tavoitteiden tulee olla yhteneviä; tällä yhdentämisellä on tärkeä merkitys ilmastonmuutoksen hillinnässä ja siihen sopeutumisessa. Valtion viranomaisena laki koskee Museovirastoa, joka on sitoutunut edistämään toiminnassaan mahdollisuuksiensa mukaan ilmastolain mukaisten tavoitteiden toteutumista. Virasto on määritellyt itselleen YK:n Agenda2030:n mukaiset vastuullisuustavoitteet.

Kuten kaikkien, myös kulttuuriperintöalan tulee toimia aktiivisesti ilmastotavoitteiden mukaisesti. Alalla on monenlaista tarjottavaa esimerkiksi ilmastonmuutoksen hillinnälle: esimerkiksi rakennusperinnön tai laajemmin kestävästä rakennuskulttuurin ydintä ovat materiaalien pitkäaikainen käyttö, materiaaleja säästävä korjaaminen ja säilyttäminen (vrt. myös kiertotalous) sekä näihin liittyvä osaaminen. Kestävä rakennuskulttuuri säästää luonnonvaroja, vähentää ilmastoa ja ympäristöä kuormittavaa rakentamista kunnossapitämällä olemassa olevaa rakennuskantaa ja pitämällä sen käytössä mahdollisimman pitkään. Perinteisellä puurakentamisen taidoilla voidaan tukea hiilinieluja kasvattavaa uutta puurakentamista. Ympäristöä koskeva perinnetieto ja -taidot voivat tukea sekä ilmastonmuutoksen hillintää että siihen sopeutumista. Kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojeleminen luo näkökulmia ja tuottaa potentiaalisia hyötyjä, joita voidaan skaalata kansalliseen ilmasto- ja kestävyyspolitiikkaan ja konkreettiseen toimintaan.

Ihmisten ympäristösuhde määrittyy ensi sijassa kulttuurisesti, kulttuuri(perintö)sektorilla on paljon annettavaa keskustelualustana ja vaikuttajana. Ilmastotavoitteiden saavuttaminen vaatii myös sosiaalista ja kulttuurista muutosta: muutokseen tarvitaan kulttuurista sitoutumista, kestävien toimintatapojen vahvistamista ja jatkuvuutta. Kulttuuri- ja kulttuuriperintöala, museot, kirjastot, teatterit, taide nostavat ilmastotavoitteita esiin ja voivat myötävaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ja toimintaan. Ilmastonmuutokseen hillinnän lisäksi jatkuvuudet, joita yhteisöjen aineelliset ja aineettomat kulttuuriperinnöt ja niitä koskeva tieto edustavat, tukevat ihmisten sopeutumiskykyä osin jo väistämättömissä muutoksissa.

Ilmastonmuutos ja siihen liittyvät näkökohdat ovat yksi hallitusohjelmaan kirjatun, työn alla olevan Kulttuuriperintöstrategian lähtökohdista.

Toisaalta (kuten hallituksen esityksessä tuodaankin saamelaiskulttuurin osalta esiin) voivat ilmastonmuutoksen hillintätoimet vaikuttaa negatiivisesti kulttuuriperintöön, jos niitä ei tehdä tiedon varassa, eri asiantuntijoiden ja yhteisöjen näkökulmat yhteensovittaen ja harkiten. Tarvitaan hallinnon- ja toimialarajat ylittävää koordinaatiota ja yhteistyötä parhaiden ratkaisujen löytämiseksi ja ongelmallisten oheis- ja sivuvaikutusten välttämiseksi. Esimerkiksi rakennusperinnön energiatehokkuutta lisäävät korjaukset ovat mahdollisia, kulttuurihistoriallisia arvoja kadottamatta, tuulivoiman sijoittamisessa voidaan ottaa maisemavaikutukset huomioon, tulvasuojelussa voidaan tutkia ja ottaa huomioon vaikutukset kulttuuriperintöön jne.

Uudistuksen tavoitteina ovat myös ilmastolain ohjausvaikutuksen vahvistaminen ja tiiviimpi kytkeminen muuhun ympäristölainsäädäntöön ja -kysymyksiin. Nämä ovat kannatettavia tavoitteita: esimerkiksi maankäyttösektorin merkitys on niin suuri, että sen sisällyttäminen ilmastolain mukaiseen suunnittelujärjestelmään on perusteltua. Sisällyttämisellä on vaikutusta kulttuuriympäristöihin: esimerkiksi metsien, soiden ja kosteikkojen kestävätkäytöt sekä maatalouden kielteisten ilmastovaikutusten vähentäminen edistävät samalla myös kulttuuriympäristön suojelua ja kestävyttä. Merialuesuunnittelu sisältyy voimassa olevaan maankäyttö- ja rakennuslakiin. Ilmastolain luonnoksessa merien ja vesistöjen merkitys ei ole kovin vahvasti esillä, esimerkiksi maankäyttösektorin määritelmässä niitä ei mainita. Kokonaisuuden kannalta niihin liittyvät ilmastotavoitteet ovat kuitenkin tärkeitä, mitä mm. meneillään oleva YK:n meritieteiden vuosikymmen korostaa.

Kulttuuriperintöön ja -ympäristöön kohdistuvia riskejä on tunnistettu nykyisessä kansallisessa sopeutumis suunnitelmassa (2014). Maailmanlaajuisesti ilmastonmuutos ja luonnonkato ovat myös hyvin konkreettinen uhka kokonaisille kulttuureille ja kulttuuriperinnöille: lämpeneminen, tulvat ja muut sään ääri-ilmiöt tuhoavat luontoa ja ihmisen rakentamaa, kokonaisten alueiden elinkelpoisuus heikkenee. Ilmastonmuutos on myös ihmisoikeuskysymys, jossa on kyse oikeudesta kulttuuriin ja kulttuuriperintöön. Museovirasto näkeekin hyvänä ja tärkeänä, että uudistuksen tavoitteena on myös vahvistaa lain perus- ja ihmisoikeusnäkökulmaa ja edistää ilmastotoimien oikeudenmukaisuutta. Paitsi ihmisten osallistumismahdollisuuksia ylipäätään myös

ilmastonmuutoksen etulinjassa koetteleminen, haavoittuvassa asemassa olevien, kuten saamelaisten, oikeuksia on perusteltua vahvistaa laissa. Nämä näkökohdat toteuttavat myös Euroopan neuvoston puiteyleissopimusta kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä (SopS 50/2018).

Hiilineutraaliustavoite ja päästövähennystavoitteet (2 §)

Museovirasto pitää hyvänä, että esityksen mukaan ilmatoriskien arviointiin liittyy sekä toimi- ja hallinnonalakohtaisia että niitä poikkileikkaavia tarkasteluja, koska riskit ja vaikutukset eivät tunne sektorirajoja. Esimerkiksi kulttuuriin ja luontoon liittyvät riskit ja vaikutukset kietoutuvat erottamattomasti toisiinsa, kuten saamelaisten perinteisten elinkeinojen vaarantuminen osoittaa. Ennakoinnin ja mallintamisen menetelmien kehittäminen vaatii sektorit ylittävää yhteistyötä, samoin varautuminen ja sopeuttamistoimien yhteensovittaminen.

Ilmatoriskien rinnalla § 2 käytetään käsitettä ilmastokestävyys, jolla tarkoitetaan tietoista ja ennakoivaa kykyä toimia joustavasti säässä ja ilmastossa tapahtuvissa muutoksissa ja häiriötilanteissa, toipua niistä ja kehittää toimintaa ja varautumista niiden jälkeen. Paitsi tutkimus myös yhteisöjen perinteiset taidot ja tiedot ilmastojuoustavista toimintatavoista tukevat ilmastokestävyyttä. Ilmastokestävyyteen sisältyy myös mm. ihmisten ja luonnon haavoittuvuuden vähentäminen ja sopeutumiskyvyn vahvistaminen, missä kulttuurisella kestävyydellä on oma tärkeä roolinsa.

Museovirasto pitää tärkeinä lain ja sen mukaisen ilmastopolitiikan suunnittelujärjestelmän tavoitteita varmistaa osaltaan ilmastotoimien oikeudenmukaisuus ja kestävä kehitys sekä turvata osaltaan saamelaisten edellytykset ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Valtion viranomaisen ja kunnallisen viranomaisen edistämismääräys (5 §)

Valtion viranomaisena Museovirasto on sitoutunut edistämään toiminnassaan mahdollisuuksiensa mukaan ilmastolain mukaisten tavoitteiden toteutumista. Ilmastolain ulottaminen kuntiin on paikallaan.

Suunnittelujärjestelmä, erityisesti uusi maankäyttösektorin suunnitelma (7–13 §)

Maankäyttösektorin merkitys on niin suuri, että sen sisällyttäminen ilmastolain mukaiseen suunnittelujärjestelmään on tarpeen (7 §). Sisällyttämisellä on vaikutusta kulttuuriympäristöihin. Ilmastolain ja parhaillaan uudistettavan maankäyttö- ja rakennuslain tulee olla tavoitteiltaan yhteneviä ja toisiaan tukevia.

Museovirasto esittää Suunnitelmien yleisiin vaatimuksiin (8 § kohta 3) lisättäväksi kulttuuriset tekijät: ”Suunnitelmien valmistelussa on lisäksi otettava huomioon: ... 3) ympäristölliset, taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät kestävä kehityksen periaatteen mukaisesti” Sekä: ”7) suunnitelmien mahdolliset vaikutukset kotimaiseen ruokaturvaan, luonnon monimuotoisuuteen ja kulttuuriperintöön.”

Kulttuurinen kestävyys tarkoittaa kulttuurin ja kulttuuriperinnön monimuotoisuuden säilymistä, mahdollisuutta vuoropuheluun erilaisten kulttuurien välillä sekä ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävästä kehityksestä edistävien toimintatapojen vahvistamista.

10 §: Nykyisessä kansallisessa ilmastonmuutoksen sopeutumis suunnitelmassa on tunnistettu kulttuuriperintöön kohdistuvia riskejä. Myös saamelaiskulttuuri on esillä, samoin Kulttuuriympäristöstrategia, jonka kausi päättyi vuonna 2020. Sopeutumis suunnitelman päivityksessä on hyvä huomioida vuonna 2022 valmistuva Kulttuuriperintöstrategia.

13 §: Ilmastopolitiikan suunnitelmien valmistelun on tarpeen olla mahdollisimman avointa. Samoin seurannan tuloksista viestimisen (16 §).

Ilmastopolitiikan seuranta ja ilmastovuosikertomus (15–18 §)

-

Saamelaiskulttuurin edistäminen, saamelainen ilmastoneuvosto (mm. 14 §, 21 §)

Museovirasto pitää lakiluonnoksen saamelaiskulttuurin edistämistä käsittelevää lisäystä hyvänä ja tarpeellisena (14 §). Ilmastonmuutoksen vaikutukset ovat voimakkaampia pohjoisilla leveysasteilla, mikä merkitsee kulttuurisia muutoksia saamelaisille ja muille arktisen alueen alkuperäiskansoille. Vuorovaikutusta ilmastotutkijoiden ja saamelaisten perinteisen tiedon haltijoiden välillä tarvitaan (SAAMI – Saamelaisten sopeutuminen ilmastonmuutokseen -hankkeen tieteellinen loppuraportti - Valto (valtioneuvosto.fi)). Ilmastoneuvosto antanee siihen uusia mahdollisuuksia (21 §).

Suomen ilmastopaneeli (20 §)

Lakiin kirjatun riippumattoman tieteellisen asiantuntijaelimen, ilmastopaneelin kokoonpanosta voidaan antaa tarkempia säännöksiä valtioneuvoston asetuksella. Ilmastonmuutoksen vaikutusten lisääntyessä koskettavat ne yhä useammin ihmisten arkea, mistä syystä Museovirasto ehdottaa pohdittavaksi ihmistieteiden, erityisesti humanististen tieteiden asiantuntijuuden vahvistamista paneelissa.

Muutoksenhaku (22 §)

-

Esityksen vaikutukset

-

Muita huomioita

-

Merisalo Tiina-Sisko
Museovirasto

Salmela Ulla
Museovirasto